

LİNDA BARIŞ
Türkiye’de Ermeni Okulları
ve Ermeni Kimliği

İletişim Yayınları 3071 • Araştırma-İnceleme Dizisi 503

ISBN-13: 978-975-05-3182-8

© 2021 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2021, İstanbul

EDITÖR Tamıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Karagözyan Ermeni Okulu, 1933

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

LİNDA BARIŞ

Türkiye'de Ermeni Okulları ve Ermeni Kimliği

LİNDA BARIŞ 1981 yılında Kastamonu'da doğdu. İlkokul eğitimini Topkapı'da bulunan Levon Vartuhyan Ermeni İlkokulu'nda, orta ve lise öğrenimini ise Samatya'da bulunan Sahakyan Nunyan Ermeni Lisesi'nde tamamladı. 1998 yılında İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'ne girdi. Lisans eğitimi sırasında aynı zamanda 3 yıl boyunca Agos gazetesinde çalıştı. 2004 yılında İstanbul Üniversitesi'nde Felsefe Grubu Öğretmenliği alanında tezsiz yüksek lisans programını tamamladı. Ardından bir yıl Surp Haç Tıbrevank Ermeni Lisesi'nde rehber öğretmen olarak görev yaptı. 2005 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde yüksek lisans programına başladı. Türkiye'de yaşayan azınlıklarda (Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler) ruh sağlığı bozukluklarını incelediği yüksek lisans tezini 2007 yılında tamamlayarak mezun oldu. 2008 yılında Sahakyan Nunyan Ermeni Lisesi'nde rehber öğretmen olarak bir yıl görev yaptı. 2010 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. Aynı zamanda doktora öğrencisi olarak devam ettiği Sosyoloji Bölümü'nden "Türkiye'deki Ermeni Okullarının Ermeni Öğrencilerin Etnik Kimlik Oluşumuna Olan Etkisi" üzerine olan doktora tezini 2017 yılında tamamlayarak mezun oldu. Temel ilgi alanları, beden ve tıp sosyolojisi, eğitim sosyolojisi, etnik kimlik ve azınlıklar, edebiyat ve bilgi sosyolojisidir. Kasım 2018 tarihinden bu yana Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde görev yapmaktadır. Yazarın diğer kitabı, *The Effects of the Armenian Schools on Armenian Identity Formation in Turkey* 2019 yılında Libra Kitap tarafından yayımlanmıştır.

İçindekiler

ÖNSÖZ	9
BİRİNCİ BÖLÜM	
GİRİŞ	13
Türkiye’de Ermeni öğrenci olmak: “Yokluğum Türk varlığına armağan olsun”	17
Tarihsizleştirilen Ermeniler: Kimliksiz tarih / tarihsiz kimlik	20
Dilsizleştirilen Ermeniler: Dilsiz kimlik / kimliksiz dil	22
Okullar arası geçişin kimlikler arası geçişe dönüşmesi	23
Ötekilik deneyimleri ile kendini belirleyen yöntem	25
İKİNCİ BÖLÜM	
TÜRKLEŞTİRME POLİTİKALARININ ERMENİ EĞİTİM KURUMLARININ DÖNÜŞÜMÜNDEKİ ROLÜ	31
Osmanlı’da Ermeni Rönesansı ve Ermeni eğitim kurumları	31
Türkleştirme politikalarının kökeni: “Biz” ve “ötekiler”	44
Eğitimin Türkleştirilmesi: Azınlık eğitim kurumlarına yönelik hükümet politikaları	51
Türkiye Cumhuriyeti döneminde Ermeni okulları ve eğitimine yönelik politikalar	55
Ayrımcı hükümet politikalarının okullarda yol açtığı sorunlar	64
Devletin “gözü kulağı olarak” (Türk) müdür başyardımcılığı pozisyonunun Ermeni okullarındaki etkisi.....	64

Ermeni okullarında Türkçe ve Türkçe Kültür Dersi öğretmenleri.....	71
Ermeni olduğunu ispatlayamayan giremez:	
Ermeni okullarında öğrenci kaydı.....	79
Statüsüzlük sorunu.....	85
Ermeni okullarına verilmeyen pay: Devlet bütçesi.....	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜFREDAT VE DERS KİTAPLARININ

GÜCÜ ADINA	93

Ulus-devlet ve müfredatın

öğrencinin kimlik oluşumu üzerindeki etkileri.....	93

Türk ulus-devleti eğitim sisteminde

müfredat ve ders kitapları ile oluşturulan öteki.....	97

Türk ders kitaplarında Ermenilerin marjinalizasyonu.....	101

Türk eğitim sisteminde müfredatın Ermeni okullarına

ve Ermeni kimliğinin oluşumuna etkisi.....	106

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ULUS-DEVLET VE OKULLARDA

TARİH DERSLERİ ARACILIĞIYLA

ERMENİ ETNİK KİMLİĞİNİN OLUŞUMU	111

Ulusal devlet eğitiminde tarih ve tarih derslerinin önemi.....	111

Tarih dersleri ve Türk ulusal kimliğinin oluşumu.....	115

Tarih ders kitaplarında Ermeniler.....	121

Ermeni okullarında tarih öğretmeni olmak.....	128

Tarih derslerinin ayrımcı davranışlara olan etkisi.....	133

Tarihsizleştirilen Ermeni okulları.....	140

BEŞİNCİ BÖLÜM

KİMLİK VE DİL	149

Türkiye’de ulus-devlet, azınlıklar ve dil politikaları.....	149

Ermeni dilinin Ermeniler için önemi.....	153

Türkiye’de Ermenice öğretiminde

Ermeni okullarının önemi.....	156

Ermenice: Sadece bir ders.....	172

Ermenice dersi öğretmeni yetiştirme ve Ermenice

ders materyali problemlerinin okullardaki yansımaları.....	182

Ermenice bilmeden Ermeni olunur mu?.....	187

ALTINCI BÖLÜM

OKULLAR ARASI GEÇİŞİN

KİMLİKLER ARASI GEÇİŞE DÖNÜŞÜMÜ 195

Ermeni kimliğini oluşturan temel etmenler 195

Türkiye’de Ermeni olmak 199

O okuldan bu okula kimlik 207

1. Ermeni okullarında Ermeni öğrenci olmak 209

2. Türk okullarından Ermeni okullarına 221

3. Ermeni okullarından Türk okullarına 227

4. Ermeni okullarından mezun olmak 239

5. Göçebe Ermeni kimlikleri 247

Ermeni kimliği: “İki katı çalışkan, iki katı barışsever, iki katı dürüst” 254

SONUÇ 265

KAYNAKÇA 275

ALBÜM 279

DİZİN 286

ÖNSÖZ

“Ermenice bilmeden Ermeni olunur mu?” meselesi Anadolu Ermenileri’nin tarihinde her zaman önemli bir tartışma konusu olmuştur. Günümüz Türkiye’sinde Ermeni cemaati kendi dilini ancak Ermeni okulları sayesinde öğrenebilmektedir. Bu da Ermeni kimliğinin oluşumunda okulların ne derece büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Türkiye’de Ermeni okullarının mevcudiyetinden bihaber büyük bir çoğunluk var. Bu durumun nedenlerinden birisi de okulların uzunca bir süre literatürde yer etmemesidir. Bu, hem Türkler hem de Ermeniler için büyük bir eksikliklerdir.

Ermeni okullarında eğitim nasıldı, dersler nasıl işleniyordu, öğretmenler ne şekilde görevlendiriliyordu, maaşlarını nereden alıyorlardı, öğrenciler Tarih derslerindeki kitaplarda anlatılan hain Ermenileri okuduklarında ne hissediyorlardı, müfredatın öğrencilerin etnik kimlikleri üzerindeki etkisi neydi, öğrenciler okullara kayıt yaptırabilmek için Ermeni olduklarını nasıl ispatlıyorlardı, vs. gibi meseleler üzerine çalışmaya ODTÜ Sosyoloji Bölümü’nde doktora tez aşamasında karar verdim. Ne var ki Ermeni okulları mese-

lesiyile ilgili gerçekleri olduğu gibi söylemeye çalışmak tezin onaylanmasını zor bir yola soktu. Birçok badire atlatıp, ancak (Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarihinde bir ilk olarak) oy çokluğuyla geebildiğinde ise danışmanım Erdoğan Hoca şöyle dedi: "Hani senin bu tezde anlatmak istediğin şey var ya, hani Türkiye'de Ermeni olmak ne demek, işte bu tezin başına gelenler tam da budur. Bu durumun bir zeti gibidir." işte bu yüzden, tezin Türkçeleştirilmiş ve akademik dilden biraz arındırılmış son hali olan bu kitap, eğitim ve kimlik ilişkisini ele almakla beraber, vücuda geliş hikâyesi itibariyle "Türkiye'de Ermeni olmak ne demektir?" sorusunun bir nevi yanıtıdır.

Çalışmam boyunca benden desteğini esirgemeyen danışmanım Erdoğan Yıldırım'a, tezi okuyup bitirdiğinde "bundan çok güzel bir Türkçe kitap olur," diyerek beni cesaretlendiren Fatma Umut Beşpınar'a, kurtarıcılarımdan ağatay Topal ve Sibel Kalaycıoğlu'na ve sevgili Zhtcan Soy-sal'a, her şey için çok teşekkür ediyorum. Bu metin çok badireler atlattı, tüm o badireler bu insanların yardımı olmadan atlatılamazdı. Sevgili dostlarımla Emrah Saraçoğlu, Burak Temel Kutlu, Ceren Kazancı, Bilgen Kazancı, Esen zyurt, Tunç Güven Kaya, Ahmet Beyaz, Burçin Türkmenoğlu, Cihan Sercem, Senem zden, Heval Bozbay, Nadir Dirican, Görkem Birinci, Hüseyin Yılmaz, Neval Karanfil, Derya Fırat, Melissa Bilal, Süha nsal, zhan nder'e ve editörüm sevgili Tanıl Bora'ya bana her zaman inanmaya devam ettikleri için çok teşekkür ediyorum.

Ve elbette Türkiye'de hâlâ varlığını sürdürmeye çalışan tüm Ermeni okullarına, var olmak için direnen tüm öğrencilerine, öğretmenlerine, müdürlerine ve diğer çalışanlarına da çok teşekkür etmek istiyorum.

Son iki yıl içinde kaybettiğimiz tc özel ismi de buradan anmak isterim. Onlar Ermeni okullarının büyük emekçi-

lerindendiler. Uzun yıllar Surp Haç Tıbrevank Lisesi'nin müdürlüğünü yapmış olan Hayk Nişan, neredeyse 3 kuşağın Ermenice dersi baronu olan Paskal Törenli ve Sahakyan Nunyan Lisesi'nin müdürü sevgili Digin Talin Matosoglu. Tüm Ermeni okulları adına sizlere de teşekkürü bir borç bilirim.

Babam 11 yaşında ilk kez Ermenice bir kitap gördüğünü ve tabiri caizse ona âşık olduğunu anlatır. O kadar çok Ermenice öğrenmek istemiş ki Kastamonu'dan İstanbul'a yatılı öğrenci olarak gelmiş. 1987 yılında ise bu kez bizlerin Ermeni okullarında öğrenim görebilmesi gayesiyle Kastamonudan İstanbul'a göç eden ve günümüzde hâlâ Batı Ermenicesi'nde şiirler yazmaya devam eden nadir insanlardan biri olan canım babam Varujan Barış'a ve onun şiirlerine bu kitapla birlikte teşekkür etmek istiyorum. Ermenice öğrenemeseydim onun şiirlerini de okuyamayacaktım.

Ve üzerimdeki tüm emekleri için teşekkür etmek istediğim ancak kelimelerimi kifayetsiz bırakan sevgili annem Nazlı Barış'a her şey için minnettarım.

GİRİŞ

Bu kitaba, aslında çocukluğumdan beri bildiğim ama uzun yıllardır unuttuğum bir duyguyu anlatmaya çalışarak başlayacağım. Herkes kendi hikâyesini anlatmakla yükümlüdür. Benim hikâyemin oluşmaya başladığı yerlerden birisi de unuttuğum bu hisle yakından ilgilidir.

Türkiye'deki Ermeni okullarının, Ermeni kimliğinin oluşumuna nasıl bir etkide bulunduğunu inceleyip yorumladığım bu çalışmada, öğrenci, öğretmen ve okul müdürleriyle görüşme yapmak için gittiğim Ermeni okullarından bir tanesi de, İstanbul'un Üsküdar semtindeki Surp Haç Tıbrevank Ermeni Lisesi'ydi. 1950'li yıllarda Anadolu'dan İstanbul'daki Ermeni okullarına yatılı okumaya gelen öğrencilerin oluşturduğu bir kuşağın da okuluydu bu okul. Babam da, Kastamonu'da ilkokulu bitirdikten sonra, teyzesinin İstanbul'dan getirdiği bir Ermenice kitaba kendi deyimiyle âşık olmuş, Ermenice öğrenme sevdasıyla, İstanbul'a Surp Haç Tıbrevank Ermeni Lisesi'ne gelmişti. Babamdan yıllar sonra 2004-2005 eğitim ve öğretim yılında aynı binaya bu sefer ben, bir öğretmen olarak adımımı atmıştım. Bir yıl bo-

yunca bu okulda rehber öğretmen olarak çalıştım. O yıllarda neredeyse her gün gittiğim okulun yolunu, bu kez bulmakta zorlanıyordum. Üsküdar'ın sokaklarında okulu ararken, karşılaştığım insanlara yerini nasıl soracağımı düşünmeye başladım. Çünkü karşılaştığım insanlara “Sürp Haç Tıbrebank Ermeni Lisesi nerede ?” diye sorduğumda karşımdakinin neye uğrayacağını az buçuk tahmin edebilecek düzeyde ve Ermeni okulları ile onların topluma yabancı gelen isimlerine verilen tepkilerle ilgili kâfi derecede deneyime sahiptim. Bu yüzden zihnim eskiden kullandığı yöntemlerden birini, ben daha farkına varamadan geri çağırды ve bana karşılaştığım insanlara, yakınlarda bir kilise olup olmadığını sormamı salık verdi. Evet, doğruydu... Aynı zamanda bir kilise de arıyor olmalıydım; çünkü her Ermeni okulunun yanında bir de bir Ermeni kilisesi vardır. Karşılaştıklarımaya sadece “yakınlarda bir kilise olacaktı,” diye sormam yeterliydi; çünkü kiliseler çoğunluk için üzerinde haçlar olan ibadet yerleriydi. Tarif edilen yöne doğru yürürken, kilisenin tepesindeki haç artık görünür olduğunda yine de yanlış sokakta olduğumu anladım. Kilise oradaydı, okul oradaydı ama burası Sürp Haç Tıbrebank Lisesi değildi. İstanbul'da kalan son yatılı ilköğretim okulu olan Kalfayan'dı burası. Çaresiz dolaşmaya devam ettim ve bir dükkâna girdim. Dükkânda üç tane adam vardı ve ben nedense! içlerinden bir tanesinin Hay (Ermenice Ermeni demek) olabileceğini sezerek, bu kez dosdoğru okulun ismini vurgulayarak adresini öğrenmeye çalıştım. Bir süre sonra okulun kapısının önündeydim... Ve evet adam Hay'dı.

Böylelikle ilkokulda Levon Vartuhyan Ermeni İlkokulu'nda sonrasında ise Sahakyan Nunyan Ermeni Lisesi'nde öğrenci olduğum yıllarda kanıksadığım bir durumu yeniden yaşamış ve anımsamış oldum: Öğrenim gördüğün okulunun ismini insanlara söylemeye çekinmek.

Bu çalışmayı yaptığım zaman boyunca kendi etnik kimlik algım, Ermeniliği yaşama biçimim, Ermeniliği algılama biçimim, toplumun tepkilerine ve davranışlarına olan yaklaşımlarım, tavırlarım, hepsi değişti. Hem ilkokuldan bu yana öğrencisi olduğum hem de öğretmen olarak görev yaptığım Ermeni okullarının kimlik üzerindeki etkisini araştırırken, Ermeni kimliğimin nasıl bir dönüşüm gerçekleştirdiğine tanık oldum. Kimlik üzerine yazılan birçok yazıda bahsedilen kimliğin akışkanlığı meselesini bizzat kendi üzerimde deneyimledim. Ne olduğumu, Ermeniliğimi, toplum tarafından Ermeni kimliğine sahip olanların nasıl algılandığını, nasıl algılandığımı yeniden değerlendirdim, ancak bu kez üzerine bir şeyler düşünüp üretmeye çalışırken. Öğrenciyken gözüme farklı gözükten Ermeni okullarım, orada öğretmen olarak çalışırken de başka bir biçim almıştı. Şimdi ise aynı okullara sosyolojik bir çalışma yapan, kendi öznelliğini nesnelleştiren bir araştırmacı gözüyle bakıyordum ve tüm bunlara kendi hikâyemde bu çalışmayla birlikte tanıklık edebilme şansına sahip oluyordum.

Peki, bu süreç bende neyi değiştirdi de kendimi daha çok! Ermeni hissetmeye başladım, işte aslında bu kitabın konusu biraz da budur.

Çalışmalarım kapsamında, bugüne kadar hakkında doğru düzgün hiçbir şey bilmediğim Ermenilerin tarihiyle ilgili okumaya başladığım için mi kendimi daha çok Ermeni hissetmeye başladım? Ya da yine bu çalışma sayesinde uzun bir aradan sonra daha çok Ermenice konuşabilme fırsatı yakalayabildiğim için mi? Ermeni kültürünü, kimliğini oluşturan etmenleri araştırırken bir yandan da kendimi bu kültüre daha çok ait hissetmeye başladığım için mi? Ermenilerin bu coğrafyada yüzyıllar öncesinde nerelerde, nasıl yaşadığına dair bir okuma yapma fırsatı bulduğum için mi? Mülakatlar nedeniyle gittiğim okullarda veya başka alanlarda çoğunlu-

ğu Ermenilerin oluşturduğu yerlerde yeniden bulunmanın nasıl bir şey olduğunu anımsadığım için mi ve tüm bunları Ermeni kimliği ile ilgili bir konuya yoğunlaşmışken deneyimlediğim için mi? Niçin?

Türkiye’de Ermeni okullarında öğrenim görmüş bir Ermeni niçin bilmez Ermenilerin tarihini, ya da neden Ermenice konuşabildiği alanlar sınırlıdır yahut neden bir Ermeni okulunda öğrenciyken bile Ermenice konuşmayı tercih etmez? Kimliği, kültürü, geçmişi hakkında ailesinden veya yakın çevresinden öğrendikleri neden çelişir okullardaki tarih kitaplarıyla? Ermeni okullarında Ermeni tarihi diye bir ders neden olmaz? Hangi anlatı gerçektir? Tarih derslerinde anlatıldığı gibi; Ermeniler gerçekten Türkleri arkalarından vuran bir hain midirler? Ermeniler kimdir? Ermeni okullarında bu sorunun yanıtı nasıl verilmek durumunda kalmıştır? Ermeni öğrencilerin dil ve tarih bilinci hangi koşullar altında, nasıl oluşmaktadır? Öğrenciler bu durumu nasıl deneyimlemektedirler?

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğu 1923 yılından bu yana azınlık okulları kategorisinde yer alan Ermeni okulları ve tüm bileşenleri, Türk ulus-devletinin kuruluş ve gelişim aşamalarından bugüne dek, Kemalist ideoloji çerçevesinde belirlenen ve oluşturulmak istenen Türk kimliğinin çeşitli etkilerine maruz kalarak şekillenmiştir. Türkiye’de, Ermeni kimliğinin korunması ve sürdürülmesinde en büyük payını düştüğü Ermeni okullarında öğrenciler, Türk kimliğinin vazgeçilmez unsuru Türk dili egemenliğinde, Türk Milli Eğitim Sistemi tarafından eğitim dili Türkçe olarak belirlenen müfredat ve resmî tarih anlayışı çerçevesinde oluşturulmuş olan tarih dersi, tarih ders kitapları ve Ermeni okullarına yönelik uygulanan politikaların da okullara ve dolayısıyla da kendi etnik kimliklerine yansıyan yönlerini çeşitli şekillerde deneyimleyerek Ermeni kimliklerine yönelik farklı kavrayışlara sahip olmuşlardır.

Okullarda çeşitli araçlar yoluyla yeniden inşa edilmeye çalışılan bu Ermeni kimliği ile Türk ulus-devletinin oluşturmak istediği Türk kimliği karşılaştıklarında ortaya nasıl bir kimlik çıkmaktadır? Ermeni öğrenciler bu iki kimliğin etkisine de maruz kaldıkları Ermeni okullarında kendi etnik kimliklerini nasıl algılamaktadırlar? Ermeni okulları üzerinde doğrudan etki yaratan hükümet politikaları öğrencilere nasıl yansımaktadır? Bu çalışmada temel olarak işte bu soruların yanıtı aranmıştır.

Türkiye’de Ermeni öğrenci olmak: “Yokluğum Türk varlığına armağan olsun”¹

Türkiye’de bir Ermeni okulunda öğrenci olmak ne demektir? Türkiye’de bir Ermeni okulunda Ermeni bir öğrenci olmak demek, daha ilkokul yıllarında, sana hangi okulda öğrenci olduğun sorulduğunda okulunun ismini söylemeye başladığın anda, çoğunluktan farklı olduğunu anlamak demektir. Bu farkındalık bilinçli düzeyde yaşanan ve kavramsallaştırmalardan uzak bir farkındalık olsa da ilerleyen yıllarda, Türkiye’de Ermeni bir öğrenci, okulunun ismini söylediği anda karşılaştığı tepkiler nedeniyle, hangi okulda öğrenci olduğu sorulduğunda artık ya yanıt vermekten kaçınır ya da yalan söyler. Bu tıpkı etnik bir etiket olan kendi ismini de söylediğinde verilen tepkiler nedeniyle Ermeni birisinin ismini de söylemekten çekinmesi gibidir. Kendi ismi de okulun ismi de çoğunluktan farklıdır. Çoğunluk tarafından normal algılanacak, farklı olduğu sezilmeyecek şekilde yanıtlar üretmeyi, Türkiye’de yaşayan bir Ermeni çocuk, çok küçük yaşlarda öğrenmeye başlar. İlk yıllarda kendisinin bi-

1 “Hani hep bir ağızdan ant içtiriyoruz ya: ‘Varlığım Türk varlığına armağan olsun’ diye... Azınlık okullarında şöyle dedirtelim çocuklara mesele kampsın: “Yokluğum Türk varlığına armağan olsun.” <https://bianet.org/kurdi/siyaset/110895-yoklugum-turk-varligina-armagan-olsun>

le zor telaffuz ettiği ve kendisine de yabancı gelen bir ismin altında eğitim görmeye başladığında bu öğrencilere ne olur? Kendisine de yabancı gelmektedir çünkü etrafında duyduğu hiçbir okul ismine benzememektedir. Öğrenci okul hayatı boyunca aslında kendisinin niçin diğerlerinden farklı olduğunu anlamaya başlar. Farklıdır çünkü gittiği okulda Ermenice öğretilmektedir. Diğer arkadaşları Türkçe okuyup yazmayı öğrenirken o aynı zamanda kimsenin kullanmadığı, konuşmadığı, bilmediği bir dili de öğrenmektedir. Ermeni okullarında eğitim gören bir öğrenci kendisinin ne kadar farklı olduğunu bilse de bunu açıklayamaz.

Ermeni bir öğrenci çoğunluktan farklıdır ancak aslında aynı zamanda çoğunluktan hiçbir farkı da yoktur. O da ülkenin geri kalanındaki öğrencilere hangi müfredat uygulanıyorsa aynı müfredata tabidir. O da her sabah güne andımızı söyleyerek başlamaktadır. Her sabah bir “Türk” olduğunu, “doğru” olduğunu, “çalışkan” olduğunu haykırır. Ermeni bir öğrenci de her sabah “varlığını Türk varlığına armağan” eder. Ve her sabah ne mutludur ki ona; “Türk”tür. O da her pazartesi ve cuma günleri İstiklal Marşı törenlerine katılır. Sıraya girer ve milletin üzerinde dalgalanan al sancağın hiç sönmeyeceğini anlatan milli marşını büyük bir coşkuyla söyler. O da Türk milli tarihinin kahramanlıklarını, zaferlerini öğrenir ders sıralarında. O da Türk devletinin varlığını tehdit eden iç ve dış düşmanlara karşı her zaman uyanık ve tetikte olmalıdır. Ancak Ermeni öğrenciler, ilköğretim bitmeden, mensup olduğu kökenden insanların yani Ermenilerin, Türk devleti için bir iç düşman olduğunu, okuduğu tarih kitaplarından öğrenecek ve öğretmen derse kaldırdığında Osmanlı’da bir zamanlar “millet-i sadıka” olarak anılan Ermenilerin sonradan yaptığı hıyanetleri anlatacaktır.

İster Ermeni ister Türk okulunda öğrenci olan bir Ermeni, bir süre sonra çoğunluktan farklı olduğunu anlamanın yani

sıra, farklılığını oluşturan kimliğinin, çoğunluk tarafından pek de hoş karşılanmadığını, bu kimliği taşıyan insanların dışlandığını, aşağılandığını, yok sayıldığını öğrenmek zorunda kalır. Senelerce hep bir ağızdan “Türküm” diye haykıran Ermeni öğrencilerin Türk kimliği ile tanışmasının asıl hikâyesi de tam da buradan başlar.

Ermeni okullarının Ermeni kimliğinin oluşumundaki etkisini incelediğim bu çalışmada bu nedenle ben de öncelikle Türk kimliği ile yeniden tanışmam gerektiğini düşündüm. Kitabın İkinci Bölümü’nde bir yandan “Ermeni Rönesansı” olarak da adlandırılan ve Osmanlı’da Tanzimat dönemine tekabül eden dönemin okullara ve milli kimliklere ne şekilde yer ettiğini yorumlamaya çalıştım, diğer yandan ise TC’nin kuruluş aşamasındaki eğitim ve kimlik politikalarını inceledim. Türkiye’de Ermeni kimliğinin oluşumu ile ilgili bir çalışma yaptığımızda ister istemez Türk kimliğinin oluşumundan da bahsetmek durumundasınız. Bu iki kimliğin oluşum süreçleri niçin birbirleriyle bu denli iç içe geçmiş bulunmaktadır? Ermeni okullarında Ermeni ve Türk kimlikleri birbirleriyle nasıl karşılaşmaktadırlar? Türk milli eğitim sisteminin oluşturmak istediği Türk kimliğinin temel özellikleri nelerdir? Bu kimlik kimleri kapsamakta, kimleri dışarıda bırakmaktadır? Ermeni öğrenciler bu çift yönlü işleyen kimlik oluşum süreçlerini ne şekilde içselleştirmektedirler? Bu kimliklerin temsili ne şekilde gerçekleşmektedir? Ulus-devletin ulaşmayı hedeflediği Türk kimliğinin özellikleri, devletin azınlık ve Ermeni okullarına yönelik yaklaşımını ve politikalarını da belirlemektedir. Okullarda öğrencilere milli bir kimlik kazandırma amacıyla olan ulus-devletin benimsediği eğitim sistemi, bu amacını gerçekleştirmek için hangi yolları kullanmaktadır? Çalışma boyunca bu araç ve yöntemler Ermeni okullarına yansıtış biçimiyle birlikte değerlendirilmiştir.

Türk eğitim sistemini şekillendiren politikalar iki yönde işlemektedir. Hükümet, uyguladığı politikaları bir yandan okul müfredatının içine yedirerek işletmekte diğer yandan örneğin Ermeni okullarını statüsüzlük sorunuyla baş başa bırakacak yahut Ermeni okullarına öğretmen alımını zorlaştıracak yasalar çıkararak uygulamaktadır. Politikaların uygulanma biçimlerinden ilki, Türk ulusal kimliğinin milli Eğitim Bakanlığı'nca onaylanan müfredat ve ders kitapları aracılığıyla Ermeni okulları dâhil tüm okullara benimsetilmeye çalışılmasıyla uygulanmaktadır. İkincisi ise yalnızca azınlık veya Ermeni okullarına yönelik hazırlanan yasaların uygulanmaya konulma biçimi ve şeklini içermektedir. Çalışmanın Üçüncü Bölümü'nde bahsettiğimiz şekilde çift yönlü işleyen hükümet politikaları ayrıntılı olarak ele alınmış ayrıca müfredat ve ders kitapları aracılığıyla Ermeni okullarının nasıl Türkleştiğinin yanıtı aranmıştır.

Tarihsizleştirilen Ermeniler: Kimliksiz tarih / tarihsiz kimlik

Bellek, “bütün yaşanmışlıklarını kayıt altına alıp muhafaza eden bir depodur.”² Geçmişin kayıt merkezi olan bellek, zaman içerisinde bireyin veya toplumların kimliklerini de inşa etmektedir. Bu nedenle bellek ve kimlik arasında kopmaz bir bağ vardır. Tarih ve tarihyazımı bu yönüyle “belirli bir kolektif kimliğin belleğini oluşturur.”³ Her ulus-devlet gibi Türk ulus-devleti de “bireyin, grubun veya toplumun kimliğini inşa eden tarih ve tarihyazımını” kendi amaçları doğrultusunda şekillendirmiştir.

Ermeni okullarında tarih dersleri ve tarih ders kitapları ile

---

2 Erhan Metin, *Türk Ders Kitaplarında Ermeniler - Cumhuriyetten Günümüze*, TEPAV Yayınları, Ankara, 2015, s. 21.

3 *A.g.e.*, s. 21.